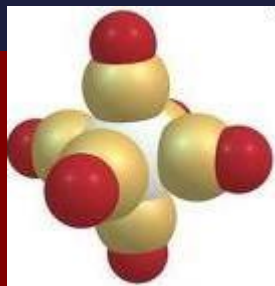

КОМПЛЕКСНІ СПОЛУКИ

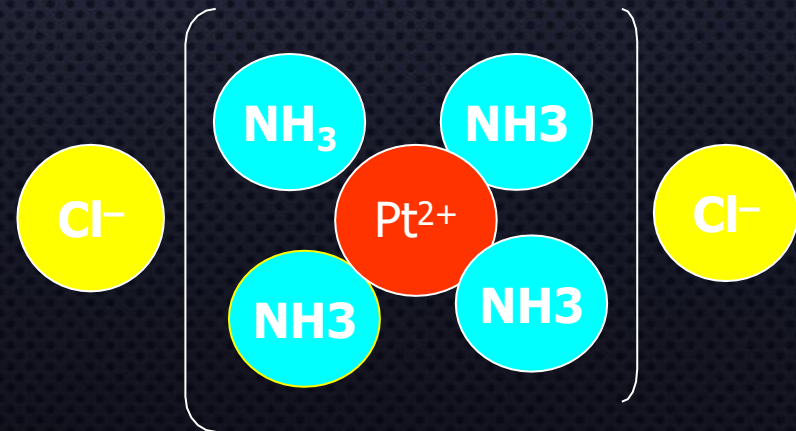
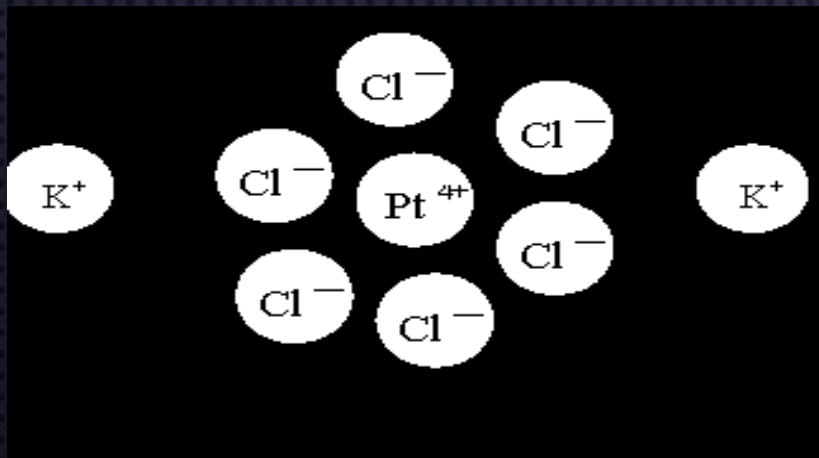

ПЛАН

- Будова комплексних сполук.
Координаційна теорія
- Класифікація та номенклатура
комплексних сполук
- Стійкість комплексних сполук і їх
застосування
- Координаційний зв'язок

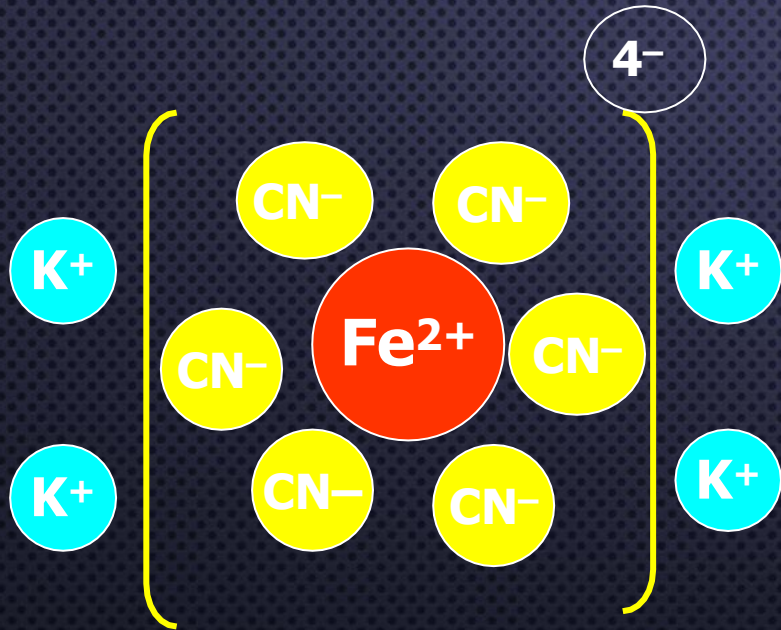
КОМПЛЕКСНІ СПОЛУКИ

- Комплексними називаються сполуки, у вузлах кристалічних решіток яких містяться складні йони, утворені шляхом приєднання до центрального атома (йона) нейтральних молекул чи інших йонів протилежного знаку.

КООРДИНАЦІЙНА ТЕОРІЯ А.ВЕРНЕР (1893 Р.)

- 1. Центральний атом, або **комплексоутворювач** – координує навколо себе певну кількість молекул чи іонів які називають **лігандами**.
- 2. Комплексоутворювач разом із лігандами складає **внутрішню сферу** комплексної сполуки.
- 3. Заряд внутрішньої сфери визначається алгебраїчною сумою ступеня окиснення комплексоутворювача і сумісних зарядів усіх лігандів.
- 4. Якщо ступінь окиснення комплексоутворювача за абсолютною величиною не дорівнює сумі зарядів усіх лігандів, то комплексна сполука містить **зовнішню сферу**.

КООРДИНАЦІЙНА ТЕОРІЯ

- 5. Загальна кількість координаційних валентностей, за допомогою яких комплексоутворювач зв'язаний із лігандами, називається **координаційним числом** (к.ч.).
  - $[\text{Fe}(\text{CO})_5]$;
  - $[\text{Pb}(\text{H}_2\text{O})_4](\text{NO}_3)_2$;
  - $[\text{PtCl}_2(\text{NH}_3)_2]$

СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ МОЛЕКУЛ КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУК

Комплексоутворювач

Ліганди

Йон зовнішньої
сфери

Внутрішня сфера

зовнішня
сфера

Координаційне
число

Характеристика КОМПЛЕКСОУТВОРЮВАЧА Ступінь окиснення

Позитивний

Негативний
[N⁻³H₄] Cl

Нульовий
[Cl₂(H₂O)₄]

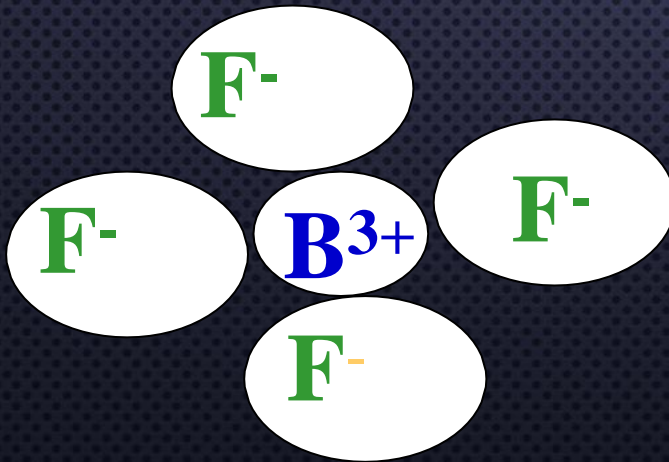

Ступінь окиснення комплексотворювача	Координаційне число	Приклади
+1	2, 3	$[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]\text{Cl}$
+2	3, 4, 6	$[\text{Cu}(\text{NH}_3)_4]\text{Cl}_2$
+3	4, 5, 6	$\text{Na}_3[\text{Co}(\text{NO}_2)_6]$
+4	6, 8	$\text{H}_2[\text{SnCl}_6]$

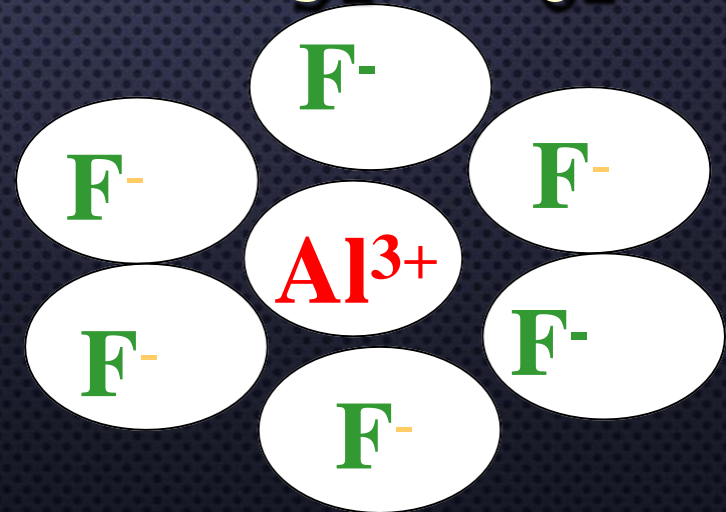
Характеристика **комплексоутворювача**.

Координаційне число

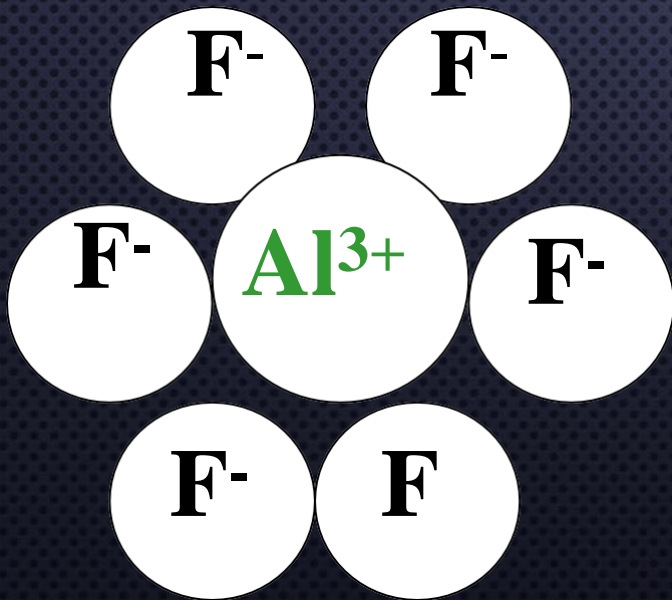
- Залежить від розмірів центрального атома та лігандів

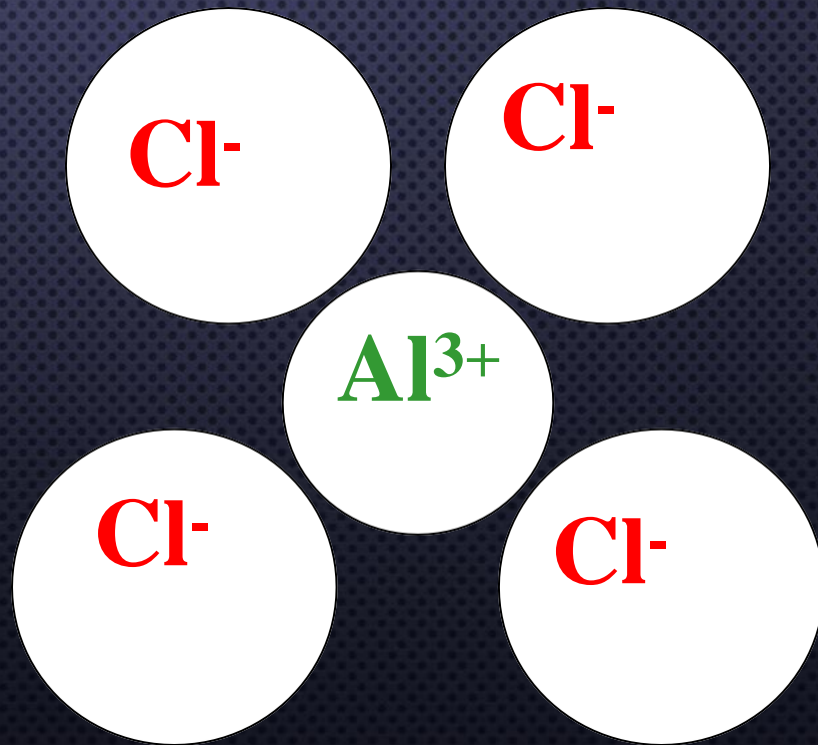
$$r_{\text{B}^{3+}} = 0,02 \text{ нм}$$

$$r_{\text{Al}^{3+}} = 0,057 \text{ нм}$$

$r_{\text{F}^-} = 0,133 \text{ HM}$

$r_{\text{Cl}^-} = 0,181 \text{ HM}$

ЛІГАНДИ

Нейтральні
молекули

NH_3 , H_2O , CO ,
 NO , N_2 , O_2
та ін.

Аніони

Cl^- , Br^- , I^- , OH^- ,
 SO_4^{2-} , CO_3^{2-} , $\text{C}_2\text{O}_4^{2-}$
та ін.

КООРДИНАЦІЙНА ЄМНІСТЬ ЛІГАНДІВ

- Кількість місць, що займає навколо комплексоутворювача окрема координувана група, називається **координаційною ємністю ліганду**

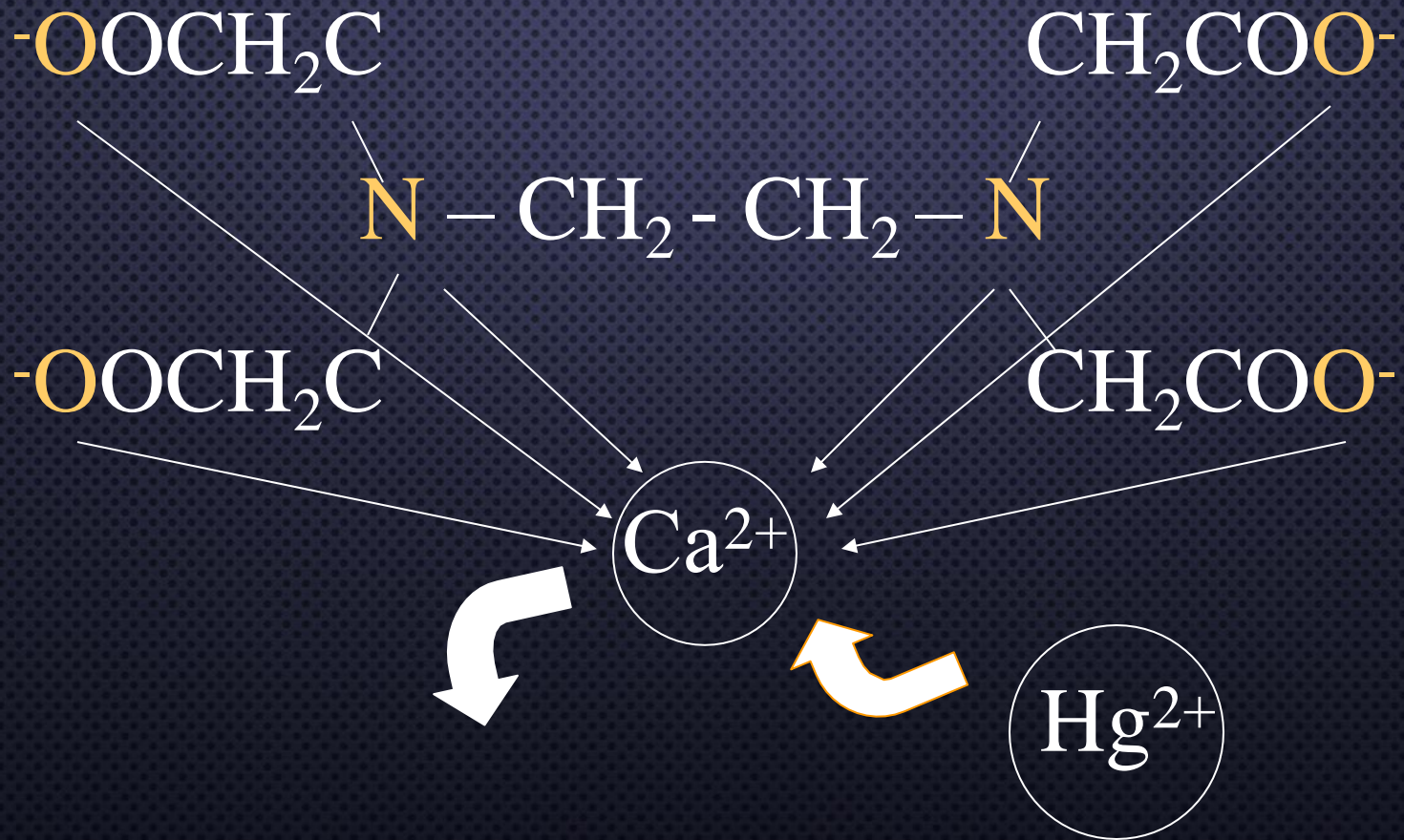
Монодентатні	Бідентатні
Cl^- , CN^- , Br^- , F^- , I^- ; молекули H_2O , NH_3 , CO .	$\text{NH}_2\text{-NH}_2$ SO_4^{2-} , CO_3^{2-} , $\text{C}_2\text{O}_4^{2-}$

ЕДТА (ЕТИЛЕНДИАМІНТЕТРААЦЕТАТ
–АНІОН) – ПОЛІДЕНТАТНИЙ ЛІГАНД
(ХЕЛАТНИЙ)

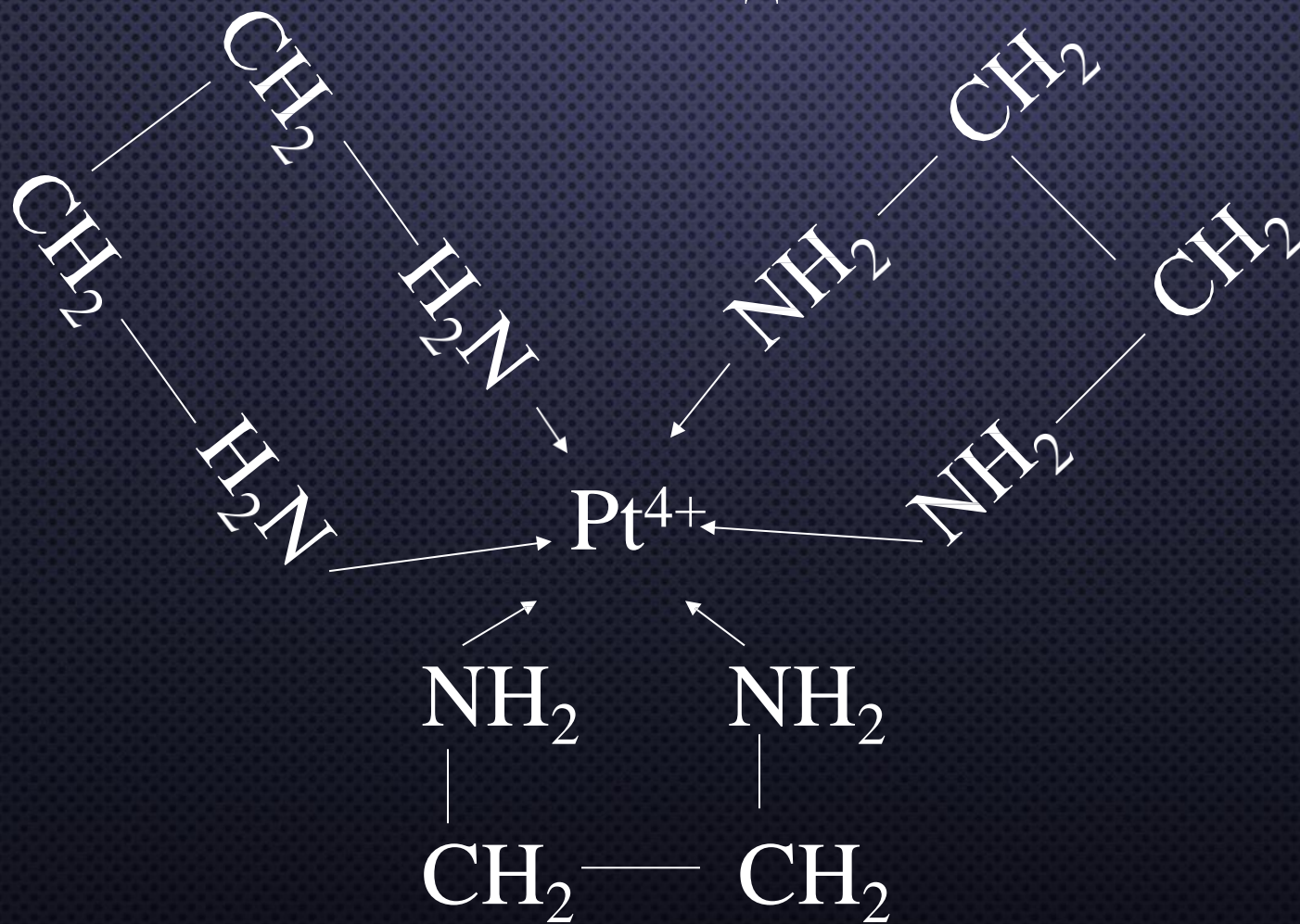
СНЕЛА (ГРЕЧ.) - КЛЕШНЯ

-КОМПЛЕКСОНИ: (ТЕТАЦИН)

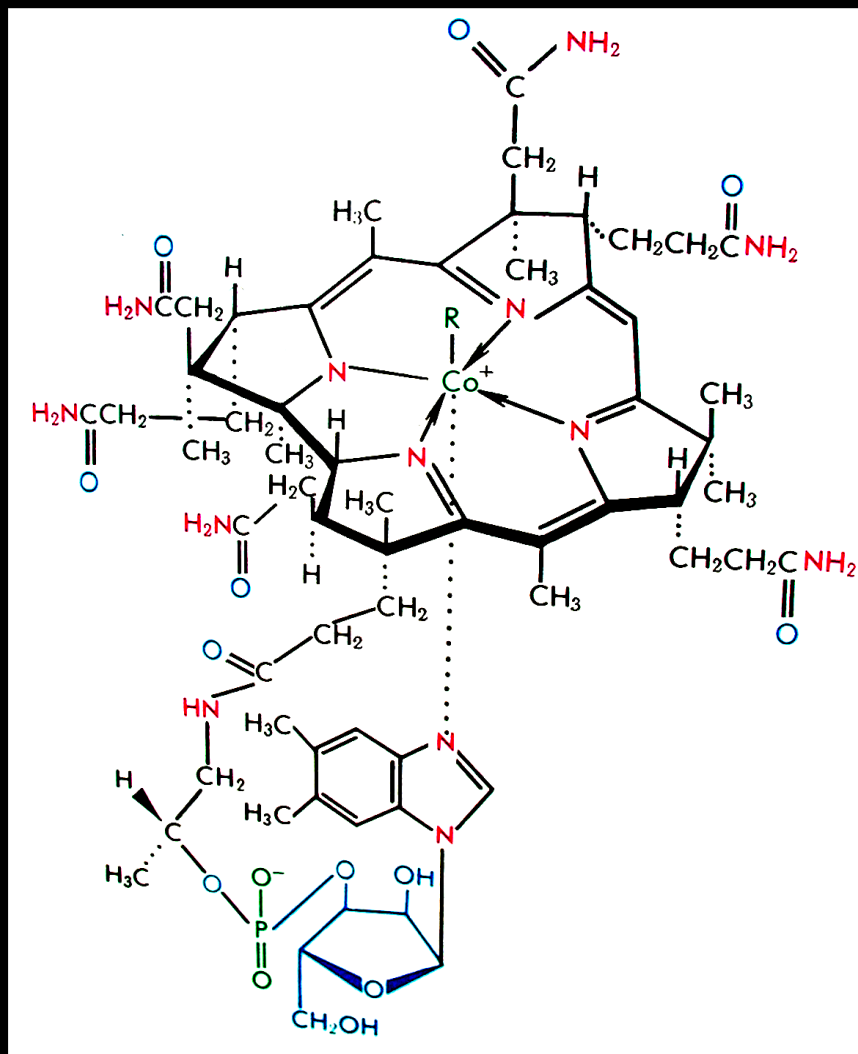

«Хелатний ефект» - збільшення стійкості комплексів з полідентатними лігандами порівняно з комплексами з монодентатними лігандами

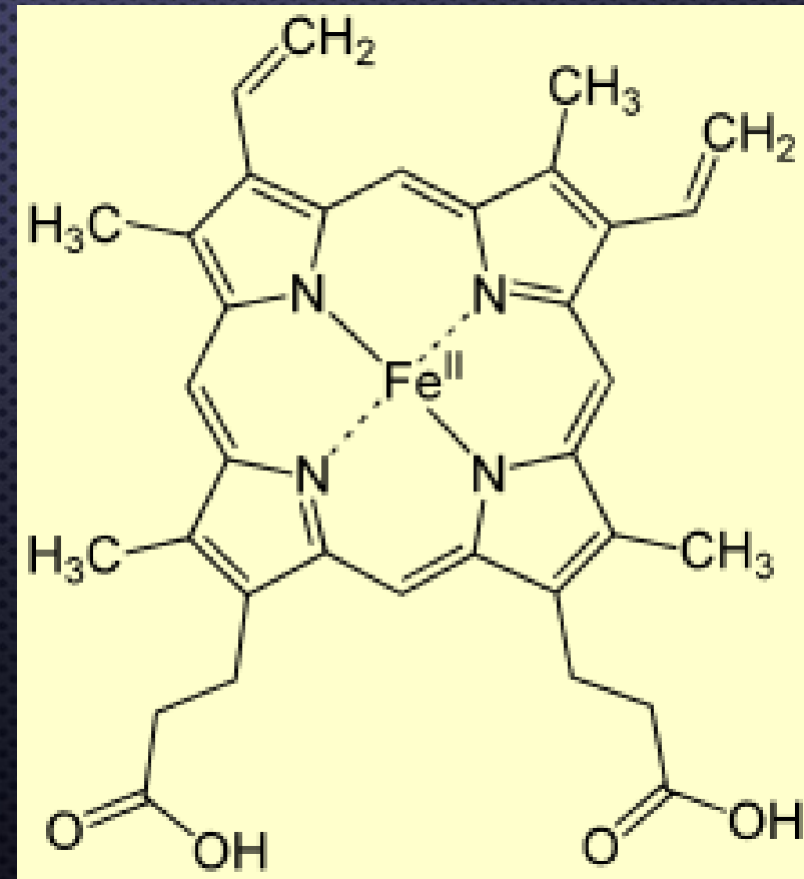
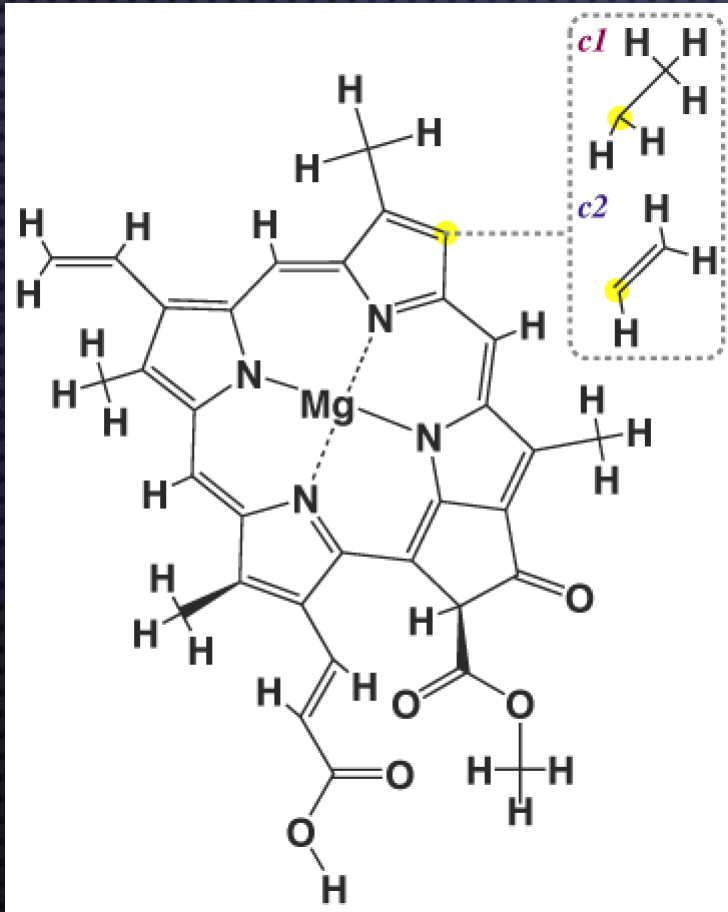

КОМПЛЕКСНІ СПОЛУКИ В ПРИРОДНИХ ОБ'ЄКТАХ

Вітамін B₁₂

ХЛОРОФІЛ І ГЕМОГЛОБІН

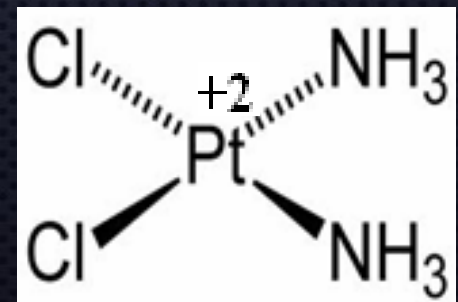
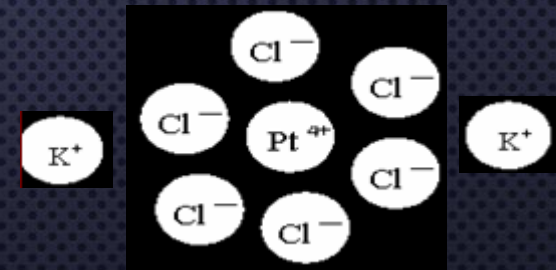
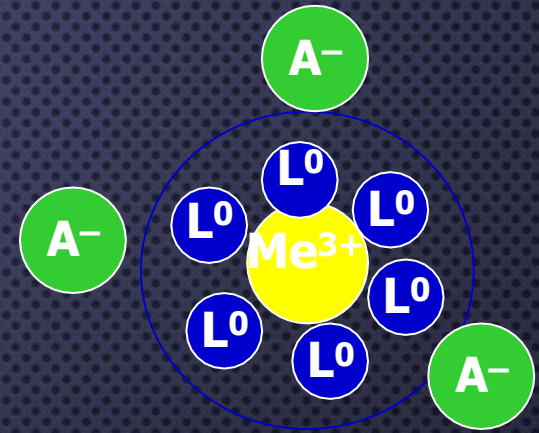

ЛІГАНДИ

H^-	<i>гідридо</i>	NO_3^-	<i>нітрато</i>
O^{2-}	<i>оксо</i>	NO_2^-	<i>нітрито</i>
OH^-	<i>гідроксо</i>	$\text{C}_2\text{O}_4^{2-}$	<i>оксалато</i>
$\text{Br}^- \text{ I}^- \text{ Cl}^-$	<i>бромо, йодо..</i>	SO_4^{2-}	<i>сульфато</i>
$\text{S}_2\text{O}_3^{2-}$	<i>тіосульфато</i>	NH_3	<i>амін</i>
PO_4^{3-}	<i>фосфато</i>	CO	<i>карбоніл</i>
CN^-	<i>ціано</i>	NO_2	<i>нітро</i>
H_2O	<i>аква</i>	En EDTA	<i>Етилендіамін</i> <i>Етилендіамін</i> <i>тетраацетато</i>

КЛАСИФІКАЦІЯ КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУК

- **1. За знаком заряду** розрізняють такі комплексні сполуки:
- **катіонні**, які містять позитивно заряджену внутрішню сферу, наприклад: $[\text{Ag}^+(\text{NH}_3)_2]^+$
 $[\text{Cr}^{3+}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$
- **аніонні** - з негативно зарядженою внутрішньою сферою наприклад: $[\text{Ag}^+(\text{CN})_2]^-$, $[\text{Cr}^{3+}(\text{OH})_6]^{3-}$
- **нейтральні**, які позбавлені зовнішньої сфери: $[\text{Ni}^0(\text{CO})_4]^0$
 $[\text{Cr}^{3+}(\text{H}_2\text{O})_3(\text{OH})_3]^0$

КЛАСИФІКАЦІЯ КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУК

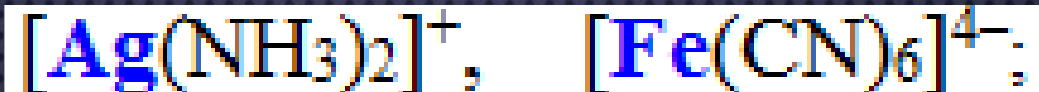
■ 2. Залежно від природи лігандів виділяють:

- *аквакомплекси;*
- *аміакати:* $[\text{Cu}(\text{NH}_3)_4]^{2+}$;
- *карбоніли*, що мають за ліганди молекули оксиду Карбону (II): $[\text{Fe}(\text{CO})_5]$;
- *гідроксокомплекси:* $[\text{Zn}(\text{OH})_4]^{2-}$;
- *ацидокомплекси*, в яких лігандами є аніони різних кислот;
- *змішані комплекси*, у внутрішній сфері яких містяться ліганди різної природи: $[\text{Co}(\text{NH}_3)_4\text{Cl}_2]$.

КЛАСИФІКАЦІЯ КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУК

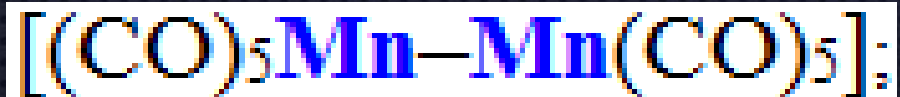
- 4. ЗА КІЛЬКІСТЮ ЯДЕР КОМПЛЕКСИ БУВАЮТЬ:

- **МОНОЯДЕРНІ КОМПЛЕКСИ**

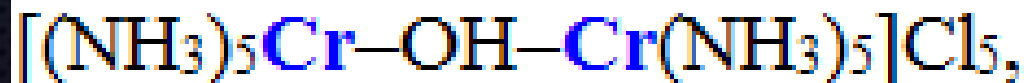

- **ПОЛІЯДЕРНІ КОМПЛЕКСИ,**

- **КЛАСТЕРИ,**

- **МІСТКОВІ КОМПЛЕКСИ,**

НОМЕНКЛАТУРА КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУК

- Згідно з Міжнародною номенклатурою IUPAC :
- У назві аніонної комплексної сполуки після назви катіону у називному відмінку окремим словом подається перелік лігандів і зазначається корінь латинської назви комплексоутворювача з додаванням закінчення **-ат** та його ступеня окиснення (римською цифрою у дужках) .

Калій

гекса

ціано

феррат

(III)

НОМЕНКЛАТУРА КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУК

- При називанні *катіонної* комплексної сполуки спочатку окремим словом перелічують ліганди, додаючи назву комплексоутворювача у називному відмінку та його ступінь окиснення, далі наводять назву аніона:

тетраамін меркурій (II)

хлорид

гекса аква ферум (III)

сульфат

НОМЕНКЛАТУРА КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУК

У назві нейтрального комплексу після переліку лігандів подають назву комплексоутворювача у **називному** відмінку та його ступінь окиснення:

□ **Перелік лігандів** відбувається у послідовності: аніонні, нейтральні, катіонні

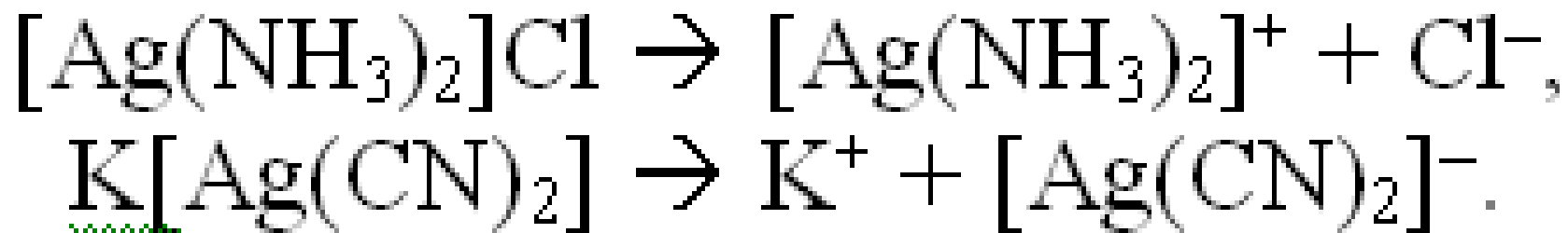
КОВАЛЕНТНИЙ
ЗВ'ЯЗОК (ДИСОЦІАЦІЯ
ПО ТИПУ СЛАБКОГО
ЕЛЕКТРОЛІТУ)

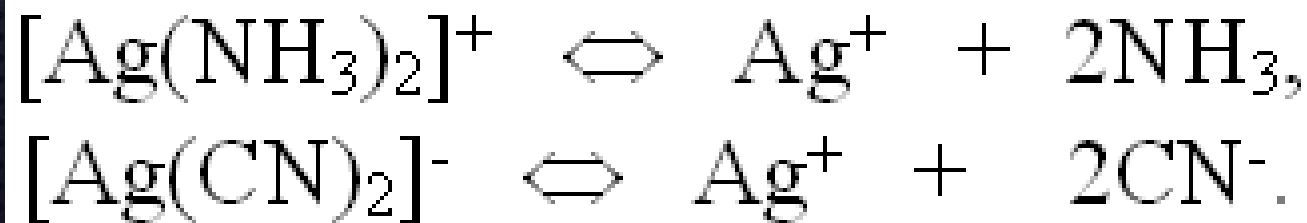
Йоний зв'язок
(дисоціація по типу сильного
електроліту)

СТІЙКІСТЬ КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУК

- Первинна дисоціація:

- Вторинна дисоціація

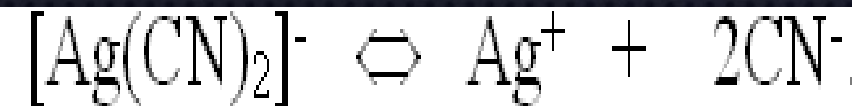

КОНСТАНТА НЕСТІЙКОСТІ

- Константа нестійкості комплексного йона – це константа рівноваги процесу вторинної дисоціації комплексного йону. Наприклад:

$$K_{\text{нест.}} [\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]^+ = \frac{[\text{Ag}^+] \cdot [\text{NH}_3]^2}{[[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]^+]} = 6 \cdot 10^{-8}$$

$$K_{\text{нест.}} [\text{Ag}(\text{CN})_2]^- = \frac{[\text{Ag}^+] \cdot [\text{CN}^-]^2}{[[\text{Ag}(\text{CN})_2]^-]} = 10^{-22}$$

РІВНОВАГИ У РОЗЧИНАХ КОМПЛЕКСІВ

- Руйнування комплексів обумовлено конкуренцією за ліганд або комплексотвірник:

$$K_{\text{ч}}=4.6 \cdot 10^{-14} < \text{ДР}=1.7 \cdot 10^{-21}$$

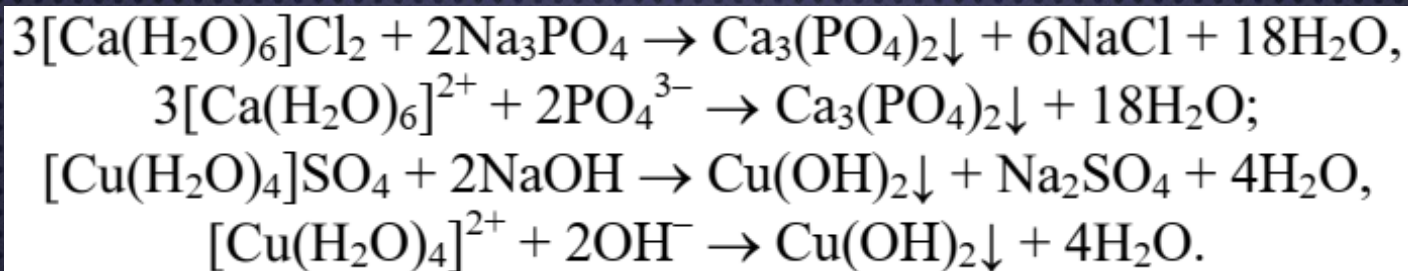
$$K_{\text{ч}}=4.6 \cdot 10^{-14} > K_{\text{ч}}=3.6 \cdot 10^{-17}$$

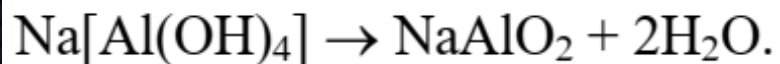
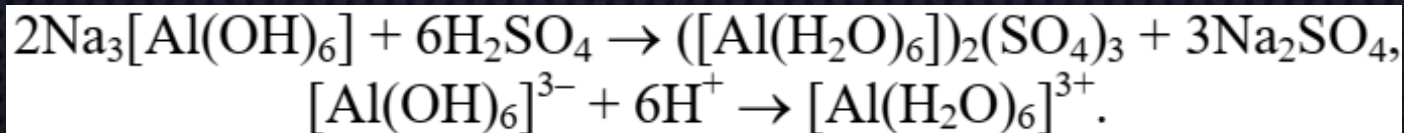
$$K_{\text{ч}}=4.6 \cdot 10^{-14} > K_{\text{ч}}=5 \cdot 10^{-20}$$

РУЙНУВАННЯ КОМПЛЕКСІВ

Аквакомплекси: при додаванні розчинів таких сполук, іони яких утворюють з центральним атомом комплексу нерозчинний осад

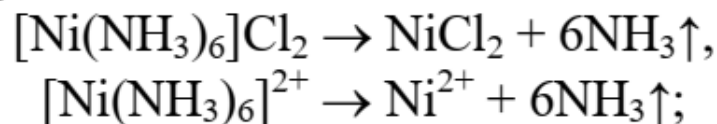
Гідроксокомплекси: існують тільки у лужному середовищі, здебільшого нестійкі до нагрівання, у нейтральному, тим більше у кислому середовищі швидко руйнуються

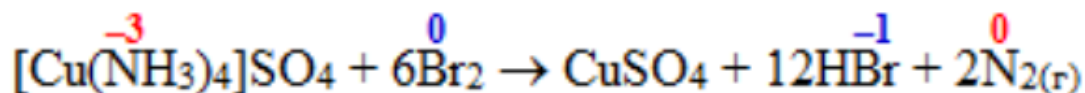
РУЙНУВАННЯ КОМПЛЕКСІВ

Руйнуватися аміакати можуть різними способами

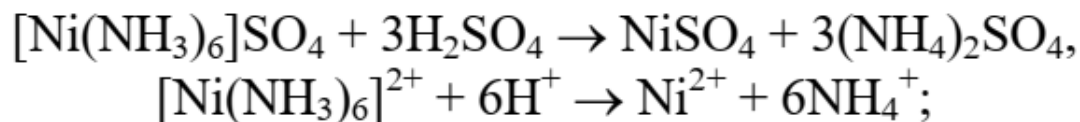
- при нагріванні, наприклад:

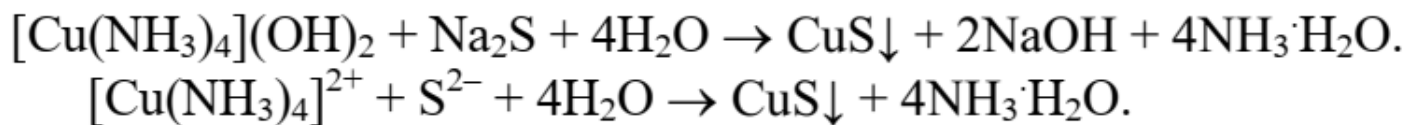
- при окисненні:

- при дії речовин, здатних переводити молекулу NH_3 в стійкий комплексний іон NH_4^+ (який не містить неподілених електронних пар і тому не може виконувати функцію ліганду):

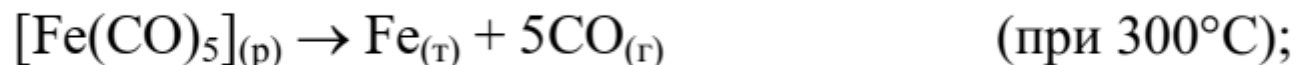
- при зв'язуванні центрального атома у вигляді малорозчинного осаду:

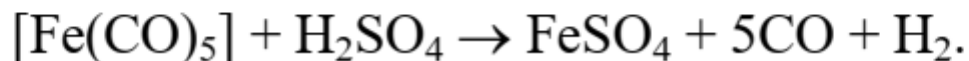
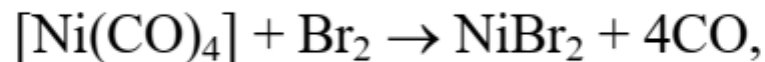
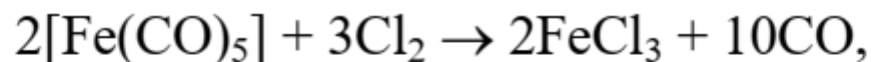
РУЙНУВАННЯ КОМПЛЕКСІВ

Карбоніли

Руйнуються карбоніли при нагріванні:

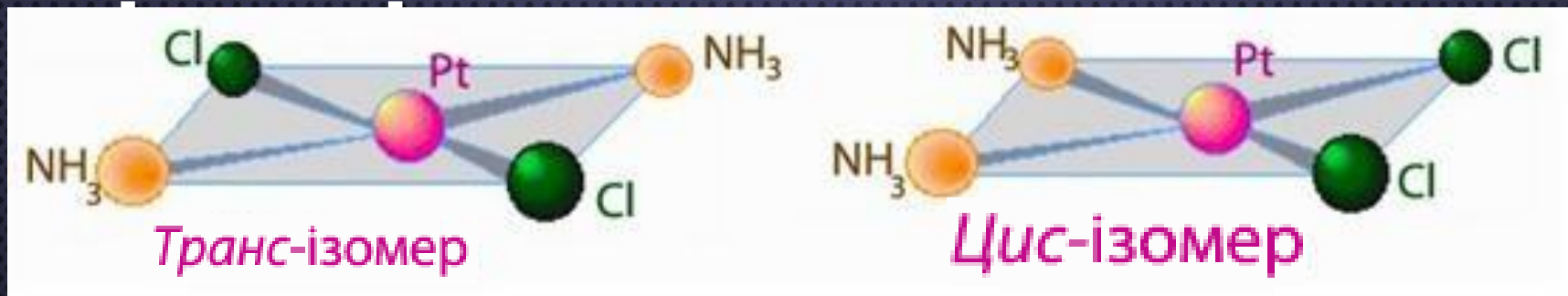
при взаємодії з галогенами і кислотами, яка проходить достатньо енергійно:

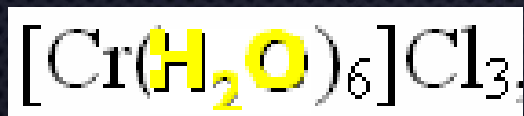

ІЗОМЕРІЯ КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУК

■ 1. Просторова, або геометрична

2. Сольватна ізомерія

фіолетовий

зелений

ХІМІЧНИЙ ЗВ'ЯЗОК У КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУКАХ

Метод валентних зв'язків (Полінг, Слейтер, 1934р.)

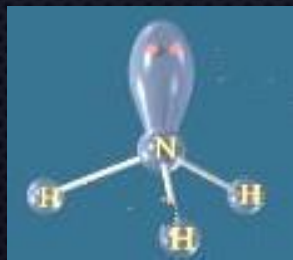
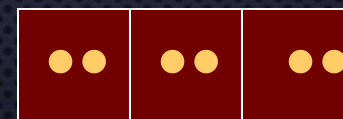
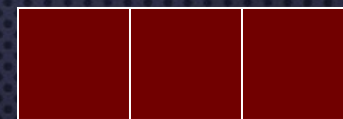
- Між комплексоутворювачем і лігандом виникає донорно-акцепторний зв'язок, на утворення якого ліганди (донори) надають свої неподілені електронні пари, а комплексоутворювач (акцептор) – вакантні орбіталі
- Атомні орбіталі, що беруть участь в утворенні зв'язків, піддаються гібридизації, тип якої зумовлюється кількістю, природою та електронною структурою лігандів і яка, в свою чергу, зумовлює геометричну форму комплексу.

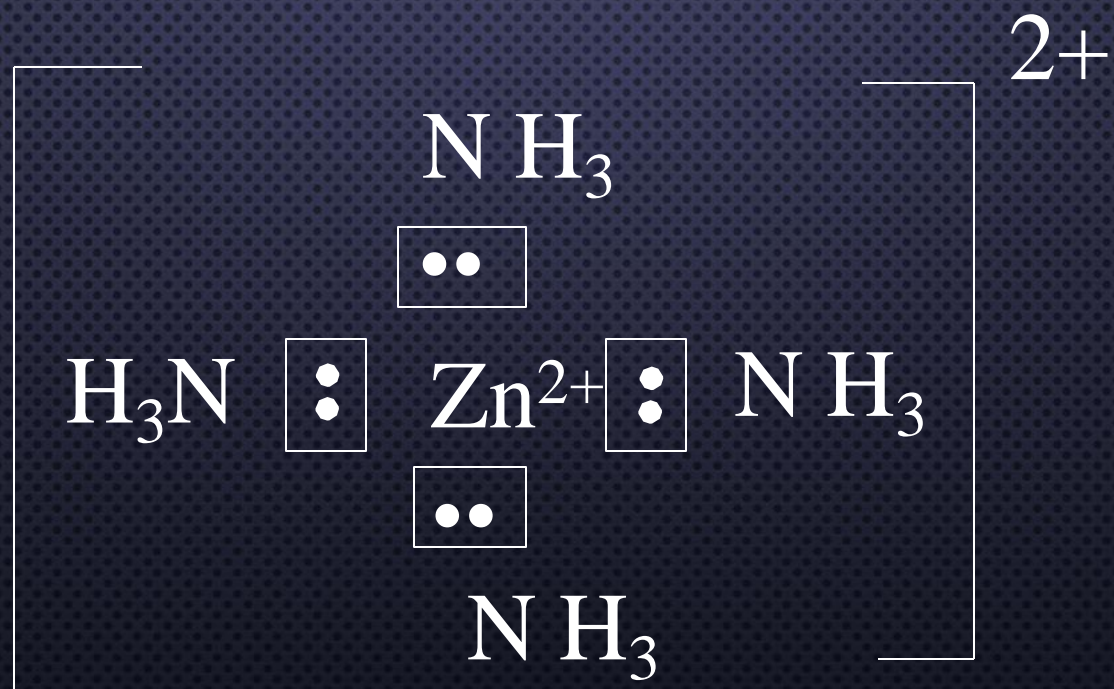
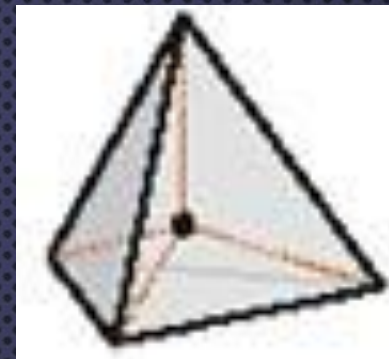
3d

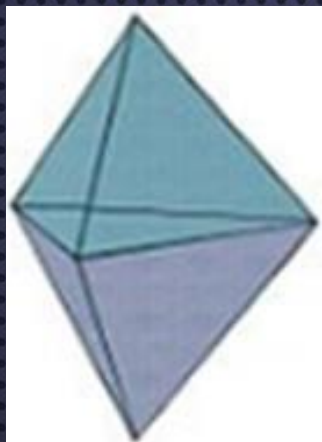
4s

4p

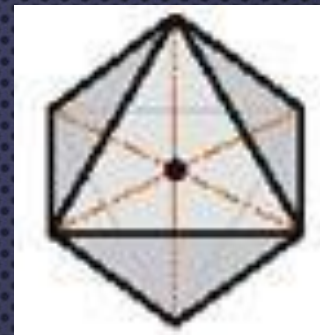

sp^3

d^2sp^3

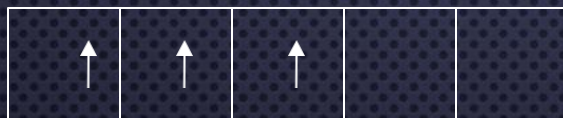

3d

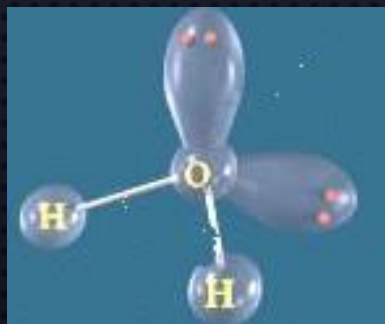
4s

4p

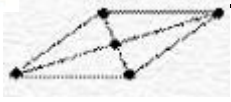

Cr^{3+} :

$[\text{Cr}(\text{H}_2\text{O})_6]^{3+}$

ТИП ГІБРИДИЗАЦІЇ ТА ФОРМА ЙОНУ

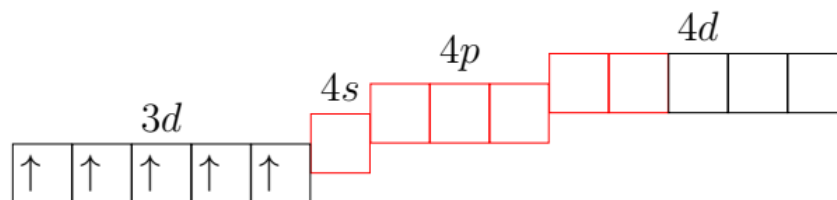
конфігурація іона	Тип гібридизації
лінійна 	sp
Плоский трикутник 	sp^2, sd^2
Тетраедр 	sp^3, sd^3
Плоский квадрат 	$sp^2d,$
Тригональна біпіраміда 	sp^3d
октаедр 	sp^3d^2

ВЛАСТИВОСТІ КОМПЛЕКСНИХ ЙОНІВ

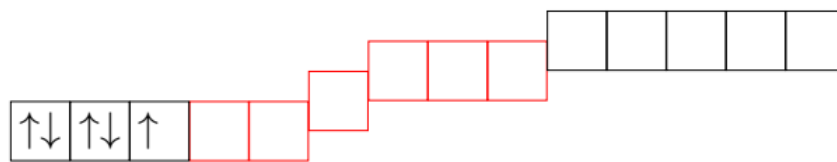
- **Магнітні властивості** комплексу залежать від наявності неспарених електронів. Комплекс виявляє парамагнітні властивості якщо є неспарені електрони, а якщо всі електрони спарені, то комплекс діамагнітний.

Порівняння властивостей комплексів Fe (III)

- Порівняємо комплекси $[\text{FeF}_6]^{3-}$ і $[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{3-}$
- Центральний атом – Fe^{3+} з конфігурацією $3d^5 4s^0$
- З огляду на природу лігандів комплекс $[\text{FeF}_6]^{3-}$ буде високоспіновим (розщеплення незначне)

а $[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{3-}$ – низькоспіновим (значне розщеплення):

- Орбіталі для утворення зв'язку, різні (червоні) – різна стійкість комплексів ($[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{3-}$ стійкіший).
- $[\text{FeF}_6]^{3-}$ – безбарвний, а $[\text{Fe}(\text{CN})_6]^{3-}$ – коричневий

CO , CN^- , NO_2^- , NH_3 , NCS^- , H_2O , OH^- , F^- , Cl^- , SCN^- , Br^- , I^-

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЛЕКСНИХ СПОЛУК

**Комплексні
сполуки**

```
graph TD; A[Комплексні сполуки] --- B[Гальванічні покриття]; A --- C[одержання металів Na3[AlF6]]; A --- D[Захист від корозії]; A --- E[Аналітична хімія Ліки];
```

**Гальванічні
покриття**

**одержання
металів
 $\text{Na}_3[\text{AlF}_6]$**

**Захист
від корозії**

**Аналітична
хімія
Ліки**

ПРИКЛАД

Приклад Скласти координаційну формулу комплексної сполуки, що містить частинки Cu^{2+} , CN^- , Sr^{2+} , написати рівняння первинної та вторинної дисоціації, а також вираз константи нестійкості.

Спочатку необхідно визначити центральний атом

Координаційне число, як правило, вдвічі більше за ступінь окиснення

4

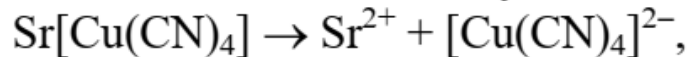
Лігандами можуть бути електронейтральні молекули, що містять атоми з неподіленими електронними парами, або негативно заряджені іони

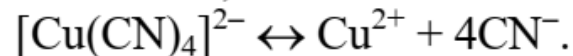
$\text{Sr}[\text{Cu}(\text{CN})_4]$ – стронцій тетраціанокупрат (II)

ПРИКЛАД

Первинна, або електролітична дисоціація відбувається згідно з рівнянням:

а вторинна (дисоціація комплексного іона) –

Вторинна дисоціація проходить дуже незначною мірою, тому підлягає закону діючих мас і характеризується константою рівноваги, яку у випадку комплексного іона називають константою нестійкості:

$$K_{\text{нест}} = \frac{[\text{Cu}^{2+}] \cdot [\text{CN}^-]^4}{[[\text{Cu}(\text{CN})_4]^{2-}]} = 5 \cdot 10^{-28}$$